

DE KONING IS DOOD, LEVE DE KONING

Anton SCHUURMAN

Voor lezers van het *Volkskundig Bulletin* en de andere publicaties van medewerkers van het Meertensinstituut was het al enige tijd duidelijk dat zij bezig waren zich opnieuw te bezinnen op de invulling van de volkskunde. (1) Nu is er dan de bundel *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie* onder redactie van Ton Dekker, Herman Roodenburg en Gerard Rooijackers waarin de wending wordt beargumenteerd en uitgedragen. (2) De post-Voskuilperiode is definitief ingezet. Na de historiserende periode van de Nederlandse volkskunde, langs welke weg de volkskunde werd bevrijd van en ingeënt tegen essentialistische opvattingen over aard en wezen van het Nederlandse volk, kan worden teruggekeerd naar het heden en wendt men zijn steven naar culturele benaderingen - zij het dat men natuurlijk wel zo slim is om de historiserende aanpak te behouden, zoals men in een eerder stadium de geografische aanpak niet over boord heeft gegooid. Voor deze nieuwe benadering kiezen zij de naam etnologie.

Direct al in het *Ten geleide* maken de redacteuren ons duidelijk hoe zij volkskunde/etnologie definiëren en wat de bedoeling is van de bundel: geen encyclopedisch overzicht van de Nederlandse etnologie maar 'een handleiding voor hen die zich willen verdiepen in de vele manier waarop over de cultuur van het dagelijks leven is en wordt gedacht'. (3) Dit heeft tot gevolg dat de bundel zelf sterk historiserend is. Voortdurend krijgen we uitgelegd hoe de volkskunde in Nederland zich heeft ontwikkeld. Het begint met een boeiende en eerlijke beschouwing van Ton Dekker over de ontwikkeling van de Nederlandse volkskunde als zodanig waarbij hij laat zien dat de praktijk van de Nederlandse volkskunde relatief laat verandert onder invloed van

met name de geschriften van de Duitse volkskundige Hermann Bausinger. Vervolgens wordt door Herman Roodenburg de ontwikkeling geschetst van de internationale volkskunde waarin hij de veranderende betekenis die werd toegekend aan begrippen als authenticiteit, nationale identiteit, receptie, folklorisme en etniciteit demonstreert. Na deze twee meer beschouwende algemene inleidingen, volgen de hoofdstukken over materiële cultuur, feest en rituelen (beiden van de hand van Gerard Rooijackers), religieuze volkscultuur (Peter Nissen), vertelcultuur (Theo Meder en Eric Venbrux), en zangcultuur (Louis Peter Grijp).

Op zich had ik het logischer gevonden om de hoofdstukken over feest en rituelen en religieuze volkscultuur bij elkaar aan het einde te plaatsen zodat de lezers eerst via de materiële cultuur, vertel- en zangcultuur kennis had kunnen maken met belangrijke bronnen voor en praktijken van volkscultuur en als slot twee exemplarische thema's uit de volkskunde nader gedemonstreerd ziet. Het hoofdstuk van Peter Nissen over religieuze volkscultuur is in feite ook zo opgezet. Het hoofdstuk van Rooijackers over rituelen lijkt meer op de hoofdstukken van Dekker en Roodenburg. Het is sterker opgebouwd vanuit de ontwikkelingsgang van de Nederlandse volkskunde en geeft mooie doorkijkjes naar zijn lopend onderzoek naar Nederlandse rituelen. De twee hoofdstukken over vertel- en zangcultuur sluiten weer meer aan bij dat van Nissen in die zin dat ze minder bezig zijn met de institutionele ontwikkeling van de volkskunde als wetenschap, maar zich meer concentreren op de inhoudelijke ontwikkeling van het onderzoek naar de vertel- en zangcultuur en meer ongedwongen berichten van de bijdragen die ook andere disciplines eraan hebben

geleverd, terwijl ze *en passant* de grote kracht van de volkskunde op dit terrein demonstren.

Het hoofdstuk over materiële cultuur van Rooijackers tenslotte biedt een bewonderenswaardige hoeveelheid van aspecten, maar het moet een te grote last dragen. Rooijackers moet vier dingen tegelijk doen: voorwerpen presenteren als bron voor en praktijk van volkscultuur (zoals dat ook geldt voor vertellen zangcultuur) – hetgeen naar zijn en mijn smaak in de volkskundige praktijk nog te weinig gebeurt. Tevens moet hij laten zien dat de studie van de materiële cultuur door de meeste van zijn beoefenaren (inclusief Rooijackers en ikzelf) eigenlijk wordt beschouwd als een benaderingswijze om meer van mensen te weten te komen, waardoor er heel onderscheiden thema's behandeld worden. Voorts moet hij duidelijk maken dat de materiële leefwereld vanuit heel verschillende bronnen kan worden onderzocht – zoals ook uit zijn eigen onderzoekspraktijk blijkt: schriftelijk materiaal - op zichzelf uiteenlopend van boedelbeschrijvingen tot literaire teksten - , beeldmateriaal – zo onderling verschillend als prenten en films (van documentaire tot speelfilm, en van professioneel tot amateur), de objecten zelf – inclusief bijvoorbeeld huizen. Tenslotte moet bij dit alles door de opzet van de bundel ook nog de historische ontwikkeling van de volkskunde worden duidelijk gemaakt. Om dat toch nog binnen een beperkt aantal pagina's te kunnen doen, is hij gedwongen te combineren en combinaties te maken die niet noodzakelijkerwijze bij elkaar horen: het boerenhuis wordt bijvoorbeeld verbonden met de geografische-typologische methode, werktuigen en voeding met enquêtes, wooncultuur met boedels. Elk van deze combinaties had ook anders gekund. Met name in dit hoofdstuk hadden derhalve duidelijke keuzes moeten worden gemaakt (waarbij ik gekozen zou hebben het object zelf centraal te stellen) of Rooijackers had de ruimte moeten krijgen om het in meerdere hoofdstukken te mogen opsplitsen (en hadden de redacteuren bijvoor-

beeld het hoofdstuk over religieuze volkscultuur moeten laten vallen).

Wat staat centraal: de ontwikkeling van de etnologie als wetenschap of het studieobject ervan?

Dit is een belangrijke bundel geworden van vooraanstaande auteurs op dit terrein. Het boek heeft ondanks dat er door zeven auteurs aan gewerkt is, een bewonderenswaardige eenheid. De vraag blijft dan: had het anders en misschien beter gekund? Het *Ten Geleide* verschaft ons jammer genoeg niet een verantwoording over de keuzes die de redacteuren hebben gemaakt. Daarom kunnen we slechts constateren dat nogal wat belangrijke onderwerpen ontbreken waarop soms de auteurs zelf deskundig zijn: we vinden nauwelijks iets over het belang van het landschap, over gender, over taal, over gebaren. Nu zijn er natuurlijk altijd onderwerpen te noemen die ergens niet in staan, maar het was plezierig geweest te horen waarom een hoofdstuk over religieuze volkscultuur belangrijker werd geacht als een verhaal over het gebruik van taal (waar overigens Nissen juist voor zijn onderwerp wél op attendeert). (4) Of om welke inhoudelijke redenen krijgen vertel- en zangcultuur wel elk een eigen hoofdstuk, maar fotograferen en filmen niet? Zijn fotoalbums, dia-avonden en smalfilmvoorstellingen niet evenzeer van belang voor de volkscultuur? (5) Ook ontbeert deze inleiding een bibliografie. Het bevat wel een literatuurlijst van aangehaalde werken, maar niet een meer algemene lijst zodat bijvoorbeeld belangrijke nieuwe tijdschriften zoals het *Jaarboek van het Nederlands Openluchtmuseum* niet onder de aandacht van nieuwe gebruikers op het terrein van de volkskunde wordt gebracht.

Meer in het algemeen komt mijn kritiek vooral voort uit de keuze van de redacteuren de vernieuwing van de volkskunde (ik kan ook zeggen: de afrekening met de oude volkskunde) als thema te nemen, in plaats van uit te gaan van de eigen kracht en recht toe

recht aan te zeggen waarvoor de hedendaagse volkskunde staat en wat ze doet. Er vindt nu een vermenging plaats van de beschrijving van de ontwikkeling van de volkskunde als wetenschapsgebied met dat van de beschrijving van onderzoeksthema's die voor de hedendaagse volkskunde/etnologie van belang zijn. Door deze vermenging wordt er een specifieke context gecreëerd voor de nieuwe onderzoeksthema's. De bundel is hierdoor meer naar binnen gekeerd en gaat hierdoor tevens minder in op inhoudelijke vraagstukken. Het wordt minder duidelijk wat de redacteurs vinden van de specifieke plaats van de volkskunde binnen en van de bijdrage ervan aan het geheel van het wetenschappelijk onderzoek. De ontwikkeling van de volkskunde zoals die met name in de eerste vier hoofdstukken naar voren komt, wordt vooral beschreven vanuit de ontwikkelingen binnen de volkskunde zelf. Het object van de onderhavige bundel verspringt daardoor nog al eens: nu eens wordt het bepaald door wat door mensen die zichzelf volkskundigen noemen, wordt gedaan, dan weer is het onderwerp bepalend.

Roodenburg begint de slotparagraaf van zijn bijdrage met de zin 'Volkskunde is geen boerenkunde meer.' (6) Eén van de redenen dat dat zo is, is dat ook het agrarisch historisch onderzoek van de afgelopen dertig jaren heeft aangetoond dat de 'traditionele boer' niet heeft bestaan. (7) Een andere reden is de feitelijke kwantitatieve afname van de boerenstand en de verwetenschappelijking van het agrarisch bedrijf in de twintigste eeuw en met name de laatste dertig jaren ervan. (8) In de voorafgaande pagina's vinden wij daar geen woord over terug. Roodenburg zal dan mogelijk repliceren, voor mijn verhaal was dat ook niet nodig. Daar ligt nu precies mijn probleem: door zijn vraagstelling zo expliciet op de volkskunde te richten, noemt hij andere, direct relevante literatuur voor mensen 'die zich willen verdiepen in de vele manieren waarop over de cultuur van het dagelijks leven is en wordt gedacht' niet. Hetzelfde

geldt voor het eerste hoofdstuk van Dekker waar wel Scheltema, Schotel en Schrijnen worden genoemd, maar niet Hofdijk, De Roever, Brugmans. (9) Ook daar geldt dat dit voor zijn zelfgekozen beperking legitiem is, maar als we willen weten hoe het denken over het dagelijks leven zich vanaf de negentiende eeuw heeft ontwikkeld, dan kunnen we niet alleen volstaan door te kijken naar wat auteurs die zich volkskundigen genoemd hebben, daarover hebben geschreven. Soortgelijke opmerkingen kan ik maken met betrekking tot de sociale theoretici die worden genoemd. In het voorbijgaan vallen namen van mensen als Bourdieu en Goffman, maar er wordt geen systematische aandacht aan geschonken. Als het object van de Nederlandse etnologie centraal had gestaan, zou aan deze en aan heel wat andere – niet volkskundige – auteurs uitgebreider aandacht hebben moeten worden gegeven. (10) Nu gaat het er echter om – om het wat uitdagend te formuleren – de etnologie als wetenschap te legitimeren waardoor dat minder van pas komt. De afrekening met de vaders en de strijd om een plaats onder de wetenschappelijke hemel is voor de gebruikers van de bundel echter minder relevant dan diegenen die zich onder die vleugels hebben ontworsteld en een nieuwe plek zoeken, beseffen.

Wat is het eigene van de etnologie?

Wat precies het eigene is van de etnologie wordt niet helder, temeer ook doordat de etnologie het duidelijke object dat de volkskunde had – we kunnen dit goed gedocumenteerd in met name de eerste twee hoofdstukken van de bundel nalezen – ontbeert. Als nieuwe definitie hanteren de redacteurs:

.. dat ze (= de etnologie) zich richt op de bestudering van breed gedragen cultuurverschijnselen in hun historische, sociale en geografische dimensie, waarbij ze deze dimensies opvat als dynamische, groepsgebonden processen van betekenisgeving en toeïgening. (11)

Ze werken dit vervolgens uit door nader in te gaan op het begrip volkscultuur waarvan ze zeggen:

‘Volkscultuur’ hanteren we als attenderend begrip, als aanduiding van de brede, alledaagse cultuur, waar iedereen, elite of volk, vreemd of eigen, in participeert. In grote lijnen onderzoekt de etnologie nog steeds de canon, dat geheel van breed gedragen cultuurverschijnselen dat in de loop van de tijd met steeds nieuwe thema’s werd uitgebreid. Ook in de volgende hoofdstukken gaat het om thema’s als feesten, rituelen, geloofsvoorstellingen, kleding, voeding, wooncultuur, omgangsvormen, vertelcultuur en muzikale cultuur. ⁽¹²⁾

Sleutelwoorden zijn dus ‘breed’, ‘cultuurverschijnselen’, ‘allegaagse cultuur’, ‘betekenisgeving’, ‘toeëigening’. Het begrip cultuurverschijnselen wordt toegelicht door te verwijzen naar alledaagse cultuur en de volkskundige canon: feesten, rituelen, geloofsvoorstellingen, kleding, voeding, wooncultuur, omgangsvormen, vertelcultuur en muzikale cultuur. Van deze canon zegt Rooijackers op het einde van zijn bijdrage over rituelen: ‘In de sociale praktijk, waar het ons als etnologen om te doen is, hebben ze nauwelijks een betekenis.’ ⁽¹³⁾ De verwijzing naar de canon helpt ons dus niet echt verder. Het woord ‘allegaagse cultuur’ is eveneens van een grote vaagheid. Welk onderdeel van de materiële leefwereld valt er niet onder ‘allegaagse cultuur’? Het woord ‘breed’ wordt in feite nader uitgelegd door de zin ‘waar iedereen, elite of volk, vreemd of eigen, in participeert’ en lijkt bedoeld om het woord volk niet langer meer te laten samenvallen met het gewone volk, maar hoe wordt vastgesteld, wat breed is, vernemen we niet in de bundel. De nadruk in de definitie ligt op betekenisgeving en toeëigening, met andere woorden op de benadering van het object. Daar lijkt de nieuwe eigenheid van de etnologie te liggen, maar het onderscheid met de antropologie als zodanig wordt dan wel erg dun. Met name Rooijackers hanteert het begrip etnologisch perspec-

tief/methode veelvuldig waar men met evenveel recht antropologisch kan schrijven. ⁽¹⁴⁾ In de hoofdstukken over vertel- en zangcultuur lijken de auteurs zich weinig aan te trekken van de gegeven definitie. Vertelcultuur wordt gedefinieerd als orale cultuur en van daaruit wordt het hele hoofdstuk geschreven. In het hoofdstuk over zangcultuur schrijft Grijp: we kunnen ons onderwerp nader karakteriseren als muziek van ‘gewone mensen’ of als muziek met een brede verspreiding om eraan toe te voegen dat dit laatste met name door de muziekwetenschap en de sociologie gebeurt. In zijn conclusie zegt hij dat convergentie naar de studie van de orale cultuur voor de nabije toekomst evenzeer een kansrijk traject is.

Een van de sterke punten van deze bundel is de aandacht voor het reflexieve karakter van de volkskunde (wat overigens geen exclusief eigenschap van de volkskunde is). ⁽¹⁵⁾ Met name Roodenburg en Rooijackers besteden veel aandacht aan folklorisme. Ze zijn zich goed bewust van het feit dat wat volkskundigen beschrijven als tradities door anderen gebruikt kan worden om deze tradities weer vorm te geven. Terecht ook schrijft Rooijackers dat daarvoor veel aandacht moet zijn. Ook het toeristisch en commercieel gebruik van de volkskunde wordt niet afgedaan met woorden van afkeuring, maar als object van onderzoek gezien. Het politieke en maatschappelijke gebruik van de volkskunde krijgt echter maar mondjesmaat aandacht. Terwijl de redacteurs en andere auteurs in deze bundel (terecht) het essentialistische karakter van volkskunde hebben afgezworen en ook stellen dat er geen groepen in de samenleving zijn die kunnen claimen de échte dragers te zijn van de volkscultuur, zijn er in de samenleving zelf natuurlijk wel mensen die dat nog steeds vinden. Die wél vinden dat er zoiets bestaat als hét wezen van het Nederlandse volk en dat er ook mensen zijn die daarvan geen deel uit kunnen maken – ook al wonen en werken ze in Nederland. Ook dat lijkt me een object voor volkskundig

onderzoek – ook al is dat bezaaid met angels en voetklemmen omdat het daarmee het onderzoek zelf binnen het politieke domein trekt.

Het Meertens-instituut zelf is op zijn website in zijn omschrijving van het object van de etnologie veel helderder door slechts enkele andere accenten in de definitie te zetten:

De Nederlandse etnologie bestudeert breedgedragen cultuurverschijnselen die vorm geven aan het dagelijks leven binnen onze samenleving. Een belangrijk aspect bij de bestudering ervan is de functie en de betekenis die verschillende sociale groeperingen aan bepaalde cultuurelementen toekennen om hun identiteit vorm te geven. Niet de objecten zelf, maar processen van toeïgening en betekenisgeving als het resultaat van historische, sociaal-culturele en geografische ontwikkelingen, vormen het uitgangspunt van het etnologisch onderzoek. ⁽¹⁶⁾

Deze definitie is door de toevoeging van de woorden 'binnen onze samenleving' al aanzienlijk concreter, alsmede de toevoeging dat het gaat om de 'hun identiteit vorm te geven'. Hiermee is het duidelijk dat het eigenlijk in de volkskunde juist gaat om identiteitsonderzoek en niet *sec* om sociale praktijken. Als vervolgens de doelstelling nader wordt omschreven, staat er te lezen:

Voorts wordt onderzocht wat de invloed van tradities en volkscultuur op de constructie van sociale identiteit is, en welke factoren een rol spelen bij het ontstaan of het verdwijnen van variaties binnen een cultuur en subculturen. Het etnologisch onderzoek richt zich daarbij ook op de betekenis en de toeïgening van cultuurverschijnselen in een multiculturele context. ⁽¹⁷⁾

Hiermee wordt natuurlijk verwezen naar het folklorisme dat ook zo'n prominente rol speelt in de bundel, maar het krijgt hier een wat duidelijker maatschappelijke lading. Bovendien wordt expliciet verwezen naar de multiculturele context waarbinnen de volks-

kunde wordt bedreven. Met de nadruk op de ontwikkeling van sociale identiteiten is er ook gemakkelijk een brug te slaan naar, zeg ik dan als Nederlands historicus, het onderzoek van het NW Posthumus Instituut dat als een van zijn zwaartepunten het onderzoeksprogramma 'Groeps culturen' heeft, alsmede naar thema's van het Huizinga-instituut.

De maatschappelijke inbedding van de etnologie

Het begrip 'multiculturele context' brengt me tot mijn laatste opmerking. Wat jammer genoeg niet systematisch onderwerp van deze studie is, is de relatie tussen de maatschappelijke processen van de afgelopen twee eeuwen en volkskunde. De volkskunde is beïnvloed door het proces van natievorming, de veranderende rol van de natiestaat, modernisering, verwetenschappelijking en het globaliseringsproces. De auteurs besteden nauwelijks aandacht aan binnen wat voor maatschappelijke omstandigheden de volkskunde moet worden beoefend. Zoals de antropologie is ingehaald door het proces van dekolonialisering, zo is de volkskunde ingehaald door het voortgaande proces van technologische veranderingen en globalisering. Het verwetenschappelijkingproces en institutionaliseringsproces van de volkskunde vindt in hoge mate in dezelfde tijd plaats als dat dat bij andere wetenschappen gebeurt: in de negentiende eeuw en vroeg twintigste eeuw. Dat wil zeggen op een moment dat de natiestaten in Europa de norm worden voor maatschappelijke organisatie. Thans speelt het proces van Europese éénwording een grote rol alsmede het proces van globalisering die daarmee evenzovele nieuwe uitdagingen en kansen zijn voor de volkskunde (evenals dat bijvoorbeeld geldt voor de geschiedwetenschap). ⁽¹⁸⁾ Eén van de gevolgen van het globaliseringsproces is de op de Meertens-site aangesproken multiculturele context. Een ander gevolg ervan is dat de discussie over gevestigden en buitenstaanders een ongemene actualiteit heeft. Weer een ander gevolg is

dat we vanzelfsprekender differentieel comparatief onderzoek zullen gaan doen over de landsgrenzen heen om op die manier het eigene of het ontbreken daarvan van de mensen die in Nederland leven, vast te stellen.

Zo is er een hele lijst van praktische gevolgen voor het doen van volkskundig onderzoek te geven onder invloed van gewijzigde maatschappelijke omstandigheden. Daarnaast kan de Nederlandse etnologie ook veel leren van de literatuur die thans over globalisering verschijnt in de sociale wetenschappen. Mensen als Hannerz, Appadurai, Featherstone en Robertson hebben interessante ideeën over de gevolgen van het globaliseringsproces voor de cultuur. (19) Het tijdschrift *Theory, culture and society* is geen volkskundig tijdschrift, maar zou wel voor elke volkskundige ver-

plichtte kost moeten zijn (en dus ook in een inleiding aan de orde moeten komen.) De vooraanstaande Engelse socioloog Anthony Giddens heeft al jaren zijn eigen manier van denken over het fundamentalisme, iets waar ook volkskundigen veel van zouden kunnen opsteken.

Ik hoop dat de auteurs snel met een tweede bundel komen waarin ze uitgaan van de definitie van de website van het Meertensinstituut. Van hun kwaliteiten is ook deze bundel weer een bewijs. Nu ze zich bevrijd hebben van de last van de 'oude' en 'niet zó oude' volkskunde, kunnen ze zich vrij de inhoudelijke toekomst van hun aandachtsveld toewenden, en samen met andere sociale wetenschappers, historici en taalkundigen de nieuwe thema's aanpakken.

NOTEN

1. Bij deze herbezinning waren ook het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het Nederlands Openluchtmuseum en het Zuiderzeemuseum betrokken die met het Meertensinstituut het 'Volkskundig Overleg' vormen. Ook Willem Frijhoff heeft zich hierin niet onbetuigd gelaten, zie ondermeer FRIJHOFF (W.Th.M.). *Volkskunde en wetenschap: de ups en downs van een dialoog. Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, deel 60 nr. 3* (Amsterdam 1997).

2. DEKKER (Ton), ROODENBURG (Herman) en ROOIJAKKERS (Gerard) red. *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, SUN, 2000.

3. *Ibidem*, p. 11.

4. Waarom zouden volkskundigen zich alleen maar met dialecten bezig kunnen houden en niet met het gebruik en de ontwikkeling van de standaardtaal? Voor een mooie studie naar de ontwikkeling van het Nederlands, zie: VAN DER HORST (Joop) en VAN DER HORST (Kees). *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*. Den Haag, 1999.

5. Deze onderwerpen komen voor een deel in Rooijackers hoofdstuk over materiële cultuur aan de orde, maar daar worden ze behandeld als bronnen van de materiële leefwereld, niet direct als uitingsvormen van volkscultuur.

6. *Volkscultuur*, p. 108.

7. Cfr. BIELEMAN (J.). *Geschiedenis van de landbouw in Nederland, 1500-1950*. Wageningen, 1992; zie ook de verschillende afleveringen van de *AAG Bijdragen*, en daarin vooral ook ROESSINGH (H.K.). *Inlandse tabak. Expansie en contractie van een handelsgewas in de 17e en 18e eeuw in Nederland. AAG Bijdragen, 20* (Wageningen 1976).
Voorts: SCHUURMAN (Anton). *Tussen stereotype en levensstijl. De ontwikkeling van het platteland in de negentiende eeuw. Tijdschrift voor Geschiedenis, 104, 1991, p. 532-547.*

8. BIELEMAN (Jan) en VAN OTTERLOO (A.H.) red. *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw. Deel III: Landbouw en voeding*. Zutphen, Walburg Pers, 2000.

9. HOFDIJK (W.J.). *Ons voorgelacht in zijn dagelijks leven geschilderd*. Haarlem, 1854-1864; DE ROEVER (N.) en DOZY (G.J.). *Het leven van onze voorouders*. Amsterdam, 1890; BRUGMANS (H.) red. *Het huiselijk en maatschappelijk leven onzer voorouders*. Amsterdam, 1914.

10. Hoe relevant zijn bijvoorbeeld Elias' begrippen over gevestigden en buitenstaanders voor de praktijk van de hedendaagse volkskunde?

11. *Volkscultuur*, p.9.

12. *Ibidem*, p. 10. Deze definitie lijkt veel op wat Willem Frijhoff schreef in 'Inleiding: historische antropologie', in: TE BOEKHORST (Peter), BURKE (Peter) en FRIJHOFF (Willem). *Cultuur en maatschappij in Nederland, 1500-1850*. Amsterdam, 1992, p. 28: "Daarin heeft het begrip 'volkscultuur' haar normatieve en groepsspecifieke betekenis grotendeels verloren. Het verwijst bovenal naar het gemeenschappelijke cultuurpatroon en de culturele praktijken van het volk in zijn geheel (in het Latijn *populus*), de algemene grondslagen van het dagelijks leven, al klinken er bij de keus van de onderzoekthema's nog wel eens folkloristische klanken mee."

13. *Volkscultuur*, pp. 229-230.

14. Zie bijvoorbeeld: "De cultureel gedifferentieerde omgang met het verleden en met name de musealisering van de leefwereld zijn thema's die etnologische reflectie behoeven." (p. 149) , maar op p. 198 zegt hij: "Meer antropologisch beschouwd – niet zozeer de herkomst als wel de betekenissen van cultuuruitingen zijn dan van belang - .."

15. De grote stoot daartoe heeft het boek *The invention of tradition* van Eric Hobsbawm en Terence Ranger (Cambridge 1983) gegeven. Voor het begrip 'reflexief' zie: BECK (Ulrich), GIDDENS (Anthony) en LASH (Scott). *Reflexive modernization*. Cambridge, 1994.

16. <http://www.meertens.knaw.nl/etnologie/>

17. <http://www.meertens.knaw.nl/etnologie/>

18. Hierover heb ik een manuscript afgesloten: *Globalisering en geschiedenis*, dat een vervolg is op mijn 'Plattelandscultuur in de negentiende en vroeg-twintigste eeuw. Modernisering en globalisering', in: *Jaarboek Nederlands Openlucht Museum 1999* (Nijmegen 1999) 270 – 302 en 'Mensen maken verschil. Sociale theorie, historische sociologie en geschiedenis', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 22, 1996, p. 168–205.

19. Hierop ga ik in het zojuist genoemde manuscript *Globalisering en geschiedenis* in.